

The main objectives of psychotronic terror are causing physical harm, reflected in the total destruction or temporary deactivation of man, his slow physiological lesion or the making of a managed human material, as well as damage to property, which is expressed in the artificial creation of the situation leading to the deprivation of human livelihoods, homes or other valuables.

The same goals as psychotronic terror prosecuted under assault on ordinary citizens, and when exposed to the persons involved in criminal proceedings.

Psychotronic terrorist complex of criminal influences on developed victim takes place in three forms - secretly and openly, and in combination.

As practice shows, and published facts psychotronic influence on human forms of torture, murder, causing other harm used by criminals against victims of psychotronic terror diverse. From the sound of the "voices in his head" before applying various kinds of physical damage "non-lethal" weapons, the creation of incurable diseases (cancer, stroke, infarct, etc.). These weapons can kill anyone at any time. In this death will look like the most natural way.

Keywords: psychotropic terror, radiation weapons, victim.

Поступила в редакцію 19.09.2013

Блага А. Б.

кандидат юридичних наук, доцент

*(Харківський національний
університет внутрішніх справ)*

УДК 343.9

НАСИЛЬСТВО ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Проаналізовано особливості визначення, ознак і змісту терміна «насильство» в різних галузях права. Розглянуто його специфіку з точки зору кримінального законодавства залежно від ролі (місця) цього поняття в конкретних складах злочинів, оцінки характеру поведінки особи, яка заподіює шкоду, та способів впливу на потерпілого.

Ключові слова: насильство, насильство в сім'ї, правова дефініція.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що проблему насильства не обходив увагою у своїх працях жоден відомий мислитель минулого, це питання до теперішнього часу залишається досить складним і повністю не вирішеним. З точки зору кримінології, до найбільш важливих аспектів проблеми насильства можна віднести такі: 1) визначення витоків, природи насильства; 2) виявлення його сутнісних ознак; 3) розробка найбільш оптимальних засобів запобігання протиправним насильницьким проявам. Крім того, відсутнє єдине визначення поняття «насильство»: спеціалісти різних галузей суспільних наук намагалися дати своє тлумачення цього терміна.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Слід зазначити, що серед безлічі робіт на тему насилля переважають міждисциплінарні дослідження, що зумовлено комплексним характером самої проблематики насилля. У юридичній літературі проблемі насильства присвячено роботи багатьох криміналістів, серед яких можна назвати Ю. М. Антоняна, М. І. Бажанова, Л. Д. Гаухмана, О. М. Гуміна, О.М. Ігнатову, І. Я. Козаченку, А. В. Наумову, М. І. Панову, О. О. Піонт-

ковського, Е. Ф. Побегайла, Л. О. Сердюка, В. В. Сташиса, О. М. Храмцова, Р. Д. Шарапова та інших.

Ураховуючи різноманітність підходів спеціалістів різних галузей суспільних наук до зазначених проблем, за мету цієї статті ми обрали більш детальне вивчення окремих питань щодо змісту та видів насильства з точки зору правового підходу.

Виклад основного матеріалу. Хоча ми й не схильні до перебільшення значення семантичної історії слів для наукових досліджень у галузі правознавства, тим не менш вважаємо, що у юридичній мові, разом із відображенням реалій сьогодення, величезну роль відіграють успадковані від минулого технічні засоби вираження. Саме тому розпочнемо розгляд визначення насильства з етимологічного аналізу цього терміна. За своїм походженням слово «насильство» є загальнослов'янським, тобто належить до найдревнішого фонду слов'янської лексики. Академік І.І. Срезневський зазначав, що це слово є книжним (див. у Ізборніку Святослава 1073 р.), але воно рано вкорінилося в державній, діловій мові (див. у Другому договорі вел. кн. Олега з Греками 911 р., у Іпатіївському літописі, у Слові о полку Ігоревім, у «Руській Правді») [1, с. 330]. В.В. Виноградов дійшов висновку, що його основне значення – утиск, примушення, застосування сили – у зв'язку зі зміною правових норм нашарувалося новими змістовими відтінками (див., на пр., такий відтінок значення, як: беззаконне застосування сили, зловживання владою) [2]. Крім того, слово «насильство» вступило в синонімічне співвідношення з більш пізнім книжним словом «изнасилование» (укр. – згвалтування): див. у Церковному уставі вел. кн. Ярослава [1, с. 330].

Аналіз насильства в межах *правового підходу* свідчить про відсутність єдиної дефініції та наявність досить різноманітних точок зору з цього приводу. Так, у міжнародному праві Всесвітньою організацією охорони здоров'я насильство визначається як умисне застосування фізичної сили або влади, реальне або у вигляді загрози, спрямоване проти себе, проти іншої особи, групи осіб або громади, результатом якої є тілесні пошкодження чи високий ступінь їх імовірності, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного роду збитки [3].

Це поняття наголошує на умисному характері та фактичному вчиненні акту насильства, незалежно від його результату. Відповідно, не визнається насильством необережне спричинення шкоди. Ще одним важливим моментом є достатньо широке розуміння природи насильницького акту, оскільки, окрім застосування фізичної сили, до таких дій належить і використання влади, завдяки чому до нього входять дії, джерелом яких є влада над людиною (погрози і залякування, відсутність турботи, ненадання допомоги або нехтування). Таким чином, вираз «застосування фізичної сили або влади» слід розуміти, зокрема, як відсутність турботи, будь-які види жорстокого поводження (фізичного, сексуального чи психологічного), а також вбивство і будь-який замах на життя або здоров'я. Що стосується наслідків насильства, то дане визначення охоплює досить широке їх коло, у тому числі психологічну шкоду, шкоду для здоров'я і відхилення в розвитку. Багато форм насильства можуть мати результатом фізичні, психологічні чи со-

ціальні проблеми і не обов'язково призводити до тілесних ушкоджень, інвалідності або смерті. Крім того, наслідки насильства можуть бути не тільки явними, але і прихованими, які тривають багато років після заподіяння шкоди. Таким чином, врахування тільки тілесних ушкоджень або смерті звужує розуміння впливу акту насильства на окрему особу, громаду або все суспільство.

Вітчизняне законодавство досить часто використовує термін «насильство», однак, як вже зазначалося вище, вкладає в нього різний зміст. Так, у Цивільному кодексі України насильство ототожнюється з тиском: стаття 231 «Правові наслідки правочину, який вчинено під впливом насильства» закріплює, що правочин, вчинений особою проти її справжньої волі внаслідок застосування до неї фізичного чи психічного тиску з боку другої сторони або з боку іншої особи, визнається судом недійсним [4].

У Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) термін «насильство» використовується лише з приводу встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї. У спеціальній нормі закріплене таке його визначення: «умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого» (стаття 173-2 КУпАП) [5].

У якості основних ознак виділені такі: 1) *умисний* характер поведінки; 2) вчинення *дій* – тобто активний тип поведінки; 3) такі дії мають *фізичний, психологічний чи економічний* характер, а саме: застосування фізичного насильства, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо. Даний перелік не є вичерпним, тому у якості адміністративно караних можуть визнаватися й інші дії; 4) оскільки він сконструйований як матеріальний склад правопорушення, то обов'язково слід встановлювати настання шкідливих наслідків – тобто, що внаслідок цього діяння *могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого*. Однак, слід мати на увазі, якщо такі дії містять склад злочину, то особа повинна підлягати не адміністративній, а кримінальній відповідальності [6, с. 78]. Додатково зазначимо, що таким визначенням необґрунтовано обмежене коло діянь лише активною формою поведінки – *діями*, хоча судова і правоохоронна практика свідчать, що багато випадків насильства в сім'ї вчиняється і шляхом *бездіяльності*. Питанню ж про обов'язковість включення до ознак насильства *шкідливих наслідків* далі ми приділимо окрему увагу.

Кримінальний процесуальний кодекс України хоч і не надає визначення терміну «насильство», тим не менш декілька разів його вживає: по-перше, при поясненні порядку встановлення добровільності укладення сторонами угоди (стаття 474 КПК), та, по-друге, для конкретизації кола певних злочинів / кримінальних правопорушень, щодо яких передбачено певну специфіку

здійснення кримінального провадження (статті 224 та 477 КПК) [7].

У Кримінальному кодексі України також не міститься дефініції поняття насильства, хоча сам термін та похідні від нього використовуються як у Загальній, так і в Особливій частинах [8]. При цьому у Загальній частині вони вживаються при конструюванні норм про обставини, що виключають злочинність діяння (статті 36 «Необхідна оборона» і 43 «Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації»): такі види насильства не є негативними і не мають антисоціального характеру.

В Особливій частині цей термін фігурує 100 разів у 53 статтях (15,7% від загальної кількості статей). Переважно насильство виступає як більш широке поняття стосовно конкретних протиправних дій (побоїв, нанесення тілесних ушкоджень та ін.), але іноді співвідношення між цими поняттями втрачають однозначність підпорядкування. Що стосується видів кримінального насильства, то постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» зазначає, що насильство може бути як фізичним (заподіяння тілесних ушкоджень або побоїв, незаконне позбавлення волі тощо), так і психічним (наприклад, погроза завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди) [9].

Залежно від ролі (місця) в конкретних складах злочинів, насильство виступає:

1) *у якості інформаційної ознаки предмета злочину* – стаття 300 КК України;

2) *як іманентна ознака суспільно небезпечного діяння:*

а) фізичне (енергетичне) насильство – статті 126, 127, 294, ч. 2, 3 ст. 346, ч. 2, 3 ст. 350, ч. 2, 3 ст. 377, ч. 2, 3 ст. 398, ч. 2 ст. 405, ч. 2 ст. 424, ч. 2 ст. 431, ст. 433, 446;

б) психічне (інформаційне) насильство – статті 109, 295, 345, ч. 1 ст. 350, ч. 1 ст. 377, ч. 1 ст. 398; ч. 1 ст. 405

3) *у якості способу вчинення злочину як конструктивної ознаки основного складу злочину* – статті 144, 152, 153, 160, 174, 187, ч. 1 ст. 189, ч. 1 ст. 206, 258-1, ст. 303, 340, ч. 1 ст. 355, ст. 386, 406, 442;

4) *у якості кваліфікуючої обставини* – статті 149, 150-1, 157, 161, 162, 180, 186, ч.3 ст. 189, ч. 2, 3 ст. 206, ст. 262, 278, 280, 289, 297, 308, 312, 342, ч. 2, 3 ст. 355, ст. 365, 373, 393, 410;

5) *як обстановка вчинення злочину* – ст. 116, п. 10 ч. 2 ст. 115;

б) *як ознака мети злочину* – ч. 2 ст. 109, ч. 1 ст. 447.

Окрім названого, у Кодексі передбачено цілий ряд діянь, які по своїй суті є насильницькими, але при їх конструюванні були використані інші засоби опису складу злочину без вживання терміна «насильство».

Вчені, які досліджували проблему насильства, у своїх роботах намагалися дати якщо не законодавче, то наукове визначення даного поняття, оскільки правова дефініція є універсальним «будівельним» матеріалом системи права. Основною функцією дефініцій є пояснювальна функція, яка полягає у внесенні дефініціями ясності і однозначності у процес правового регулюван-

ня, з'ясуванні істинного змісту правових явищ, забезпеченні їх однакового розуміння. Особливістю дефініцій є те, що вони сприяють з'ясуванню характерних рис правових явищ і ситуацій, фіксують їх відмітні ознаки порівняно з аналогічними явищами і феноменами правової дійсності [10].

Утім, всі наукові доробки з приводу створення дефініції насильства наштовхувались на суттєву перешкоду – як у стислому логічному визначенні встановити зміст і межі насильства; які саме суттєві відмінні ознаки найбільш точно і повно його характеризують?

Зокрема, О.М. Храмцов під насильством, як кримінально-правовою категорією, розуміє «навмисний, суспільно небезпечний, протиправний фізичний або психічний вплив на іншу особу, який вмотивований ворожою, інструментальною або негативістською мотивацією, який здійснюється всупереч чи поза волею людини і впливає на свободу її волевиявлення або спричиняє фізіологічну та (або) психічну травму» [11, с. 205].

На думку О. М. Ігнатова, насильство слід розуміти як енергетичний вплив на органи і тканини організму людини, їх фізіологічні функції, шляхом використання матеріальних факторів зовнішнього середовища (механічних, фізичних, хімічних і біологічних) та/або вплив на її психіку шляхом інформаційного впливу, що вчиняється всупереч або поза її волі, здатне заподіяти смерть, фізичну або психічну травму, а також обмежити свободу волевиявлення або дій людини [12, с. 71].

Російський криміналіст Р.Є. Токарчук розуміє насильство як особливий спосіб вчинення злочинів, пов'язаний з досягненням цілей винного шляхом фізичного підкорення особи, яке порушує її свободу вибору і створює небезпеку умисного або необережного спричинення шкоди життю або здоров'ю [13].

Л.В. Сердюк пропонує таке визначення насильства: «це зовнішній з боку інших осіб умисний і протизаконний вплив на людину, який здійснюється поза або всупереч її волі і здатний спричинити їй органічну, фізіологічну або психічну травму та обмежити свободу її волевиявлення або дій» [14, с. 22].

Наведені вище та багато інших авторів акцентують увагу на наслідках насильства. Проте ще у XIX ст. професор М. А. Неклюдов зазначав, що найбільш істотним елементом насильства (у вузькому розумінні) «є удар або насильницька дія над особистістю – наслідки ж цього насильства настільки випадкові, що визначити їх заздалегідь, за деяким винятком, немає ніякої можливості. Тому за підставу караності може і повинно бути прийнято умисність або наміреність самої насильницької дії, але ніяк не її наслідки. Насильницькі дії повинні бути для законодавця фокусом, центром, на якому зосереджено головну увагу; наслідки цієї дії – променями або радіусами, що підсилюють або зменшують караність: по-перше, залежно від їх тяжкості; по-друге, залежно від їх наміреності» [15, с. 247].

А. Н. Романков і Н. М. Букаєв підкреслюють, що насильство вже несе в собі достатній заряд суспільної небезпеки навіть незалежно від того, якого роду наслідки воно заподіяло, тому доцільніше визначати його за формальним типом [16, с. 21, 22, 38, 39]. Однак, і це є дуже складним завдан-

ням: хоча аналітичне означення (означення *per genus et differentia* – через рід та вид, означення через поділ) вважається одним із найважливіших видів означень й багато авторів розглядають його як єдине «справжнє» означення, воно має ряд обмежень. Так, через рід та вид неможливо дати означення термінам, що коннотують *універсальні* властивості: цим поняттям неможливо знайти рід, оскільки їхня властивість не може бути узагальненою. Поряд з іншими, до такого типу термінів належить і «насильство».

У цілому ж криміналістами виділяються такі підходи до тлумачення поняття насильства: 1) насильство як будь-який примус злочинцем іншої людини до дії або бездіяльності проти її волі за допомогою фізичного або психічного впливу на останню; 2) насильство як засіб досягнення злочинної мети шляхом застосування фізичної сили; 3) насильство не тільки як засіб вчинення злочинів, а й як їх мета [12, с. 68].

Вважаємо, що така розбіжність думок викликана перш за все тим, що насильство належить до категорії оціночних понять – те, що в одних випадках вважається насильством, в інших таким не вважається. Особливої складності цьому питанню додає відсутність одиниць для вимірювання насильства.

Висновки. Підводячи підсумок викладеному, зазначимо таке:

1) поняття «насильство» розглядається вченими різних галузей знань по-різному: від вузького поняття – нанесення фізичної шкоди іншій особі, – до всеосяжної категорії – утиск прав людини;

2) жодну дефініцію насильства не можна вважати остаточною, оскільки воно належить до категорії оціночних понять: те, що в одних випадках є негативним і має антисоціальний характер, тобто вважається насильством, в інших – таким не вважається;

3) до основних ознак насильства, на нашу думку, можна віднести такі: а) насильство – це акт поведінки (а не мотив або емоції) у вигляді дії або бездіяльності; б) протиправність як ознака насильства означає, що воно порушує права чи свободи людини; в) умисний характер діяльності (діяння, вчинене з необережності, не можна вважати насильницьким); г) вчинюється з використанням силової переваги (застосовується до осіб, які мають меншу здатність до захисту, наприклад, через вікові, фізичні, психічні особливості чи фактори зовнішньої ситуації); д) спричиняє біль (фізичного або психологічного характеру); е) потерпіла особа вважає цю поведінку жорстокою і несправедливою; ж) здійснюється шляхом нав'язування своєї волі всупереч (якщо воля знаходиться в активному стані) або поза волею потерпілого.

Бібліографічні посилання

1. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам, Л–П. – СПб, 1902. – Т. 2.
2. Виноградов В. В. Слово и значение как предмет историко-лексикологического исследования [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wordhist.ru/pred.html>
3. WHO Global Consultation on Violence and Health Violence: a public health priority. Geneva. World Health Organization, 1996 (document WHO/EHA/EPLPOA.2) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.who.int/topics/violence/en/>
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Верховна

Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv/page5>

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

6. Правовий та соціальний захист неповнолітніх від насильства в сім'ї : методичний посібник для працівників правоохоронних органів. – Х., 2006.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

9. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : постанова ПВС України № 2 від 7 лют. 2003 р. // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>

10. Ушакова Л. Н. Дефиниция как нетипичное правовое средство законодательной техники : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. Н. Ушакова. – Тамбов, 2009. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1356642>

11. Храмов О. М. Насильство як кримінально-правова категорія / О. М. Храмов // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія «Право». – 2012. – № 1034. – С. 202-206.

12. Ігнатов О. Кримінальне насильство: окремі питання / О. М. Ігнатов // Право України. – 2005. – № 3. – С. 67-71.

13. Токарчук Р.Е. Насилие как составообразующий признак хищений: вопросы уголовной ответственности. – Режим доступа : <http://www.allpravo.ru/library/doc101p0/instrum7209/item7213.html>

14. Сердюк Л.В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование / Сердюк Л.В. ; под ред. Щербы С.П. – М., 2002.

15. Неклюдов Н. А. Руководство к Особенной части русского уголовного права / Н. А. Неклюдов. – СПб., 1876. – Т. 2.

16. Романков А. Н., Букаев Н. М. Насилие как способ совершения преступлений против собственности: монография / А. Н. Романков, Н. М. Букаев. – Сургут, 2001.

Благая А. Б. Насилие как правовая категория. Проанализированы особенности определения, признаков и содержания термина «насилие» в различных отраслях права. Рассмотрена его специфика с точки зрения уголовного законодательства в зависимости от роли (места) этого понятия в конкретных составах преступлений, оценки характера поведения лица, причиняющего вред, и способов воздействия на потерпевшего.

Ключевые слова: *насилие, насиллие в семье, правовая дефиниция.*

Blaga A. B. Violence as legal category. The article analyzes the specification of the definition, characteristics and content of the term "violence" in the various branches of law. The specificity of "violence" in terms of criminal law is considered, depending on the role (place) of this term in certain offenses composition; in estimating of behavior of the person who caused the damage and in its impact on the victim.

Although the problem of violence rounds attention in his writings any known thinkers of the past, the issue so far is quite complex and not fully resolved. From the perspective of criminology, the most important aspects of the problem of violence include the following: 1) identification of the origins and the nature of violence; 2) identify its essential features; 3) development of the most appropriate means of preventing unlawful violent acts. In addition, there is no single definition of "violence": specialists of different fields of social sciences tried to give their interpretation of the term.

Thus, 1) the term "violence" is considered by scientists from different disciplines in different ways: from a narrow concept - causing physical harm to another person - to a comprehensive category - oppression of human rights;

2) any definition of violence can not be considered definitive, because it belongs to the category of such notions: that in some cases there is a negative and anti-social in nature, that is considered violent, others - such is not considered;

3) the key elements of violence, in the author's opinion, are the following: a) violence -

an act of behavior (rather than motive or emotion) as an act or omission; b) illegality as a sign of violence means that it violates rights or freedoms; c) intentional activity (act committed by negligence, can not be forced); d) perpetrated with the use of a power advantage (applies to those who have less ability to protect, for example, because of age, physical, mental characteristics or factors external situation); d) causing pain (physical or psychological); e) the victim believes this behavior is cruel and unjust; g) is carried out by imposing their will against (if the will is active) or against the will of the victim.

Keywords: *violence, domestic violence, legal definition.*

Надійшла до редакції 12.07.2013

Гуренко Д. Ю.

кандидат юридичних наук
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.2 (477)

ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ У СУЧАСНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ

Розглянуто концептуальні підходи щодо визначення загального поняття об'єкта злочину у сучасній кримінально-правовій науці та висловлено власну позицію автора щодо наведених дискусійних питань.

Ключові слова: *об'єкт злочину, наукові концепції, дискусії.*

Постановка проблеми. Одним з основних елементів злочину та ознак складу злочину у кримінально-правовій літературі визначається об'єкт злочину, бо визначення об'єкта злочину є відправною точкою для з'ясування сутності будь-якого злочинного діяння. «Саме об'єкт злочину, – зазначає В.Я. Тацій, – дозволяє визначити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних посягань» [1, с. 100].

Зрозуміло, що вирішення питання про об'єкт певного виду злочинів, що кваліфікується за конкретною кримінально-правовою нормою, має ґрунтуватися на визначенні загального поняття об'єкта злочину, про те що у цьому питанні у сучасній кримінально-правовій науці немає єдності. При цьому у науковців не викликає сумніву теза, що об'єкт злочину – це те, на що посягає злочинне діяння, чому воно завдає або може завдавати шкоди. Але питання про те, чому ж саме воно завдає або може завдавати шкоди, досі залишається одним з найбільш спірних у науці кримінального права.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вирішенню питань визначення загального поняття об'єкта злочину приділяло увагу багато вітчизняних та зарубіжних вчених, особливо П.П. Андрушко, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш, В.К. Глістін, В.П. Ємельянов, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, П.С. Матишевський, Б.С. Нікіфоров, Г.П.